

ДАДАХОН НУРИЙ

ШАХАР ТЕГИРМОНИ

ДАДАХОН НУРИЙ

ШАҲАР ТЕГИРМОНИ

Қисса,
публицистика, ҳикоялар

Тошкент
Ғафур Ғуллом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1990

Уз
Н 87

Нурий, Дадахон.

Шаҳар тегирмони: Повесть, ҳикоялар ва публицистика. — Т.: Адабиёт ва санъат нашр., 1990. — 288 б.

Езувчи Дадахон Нурийнинг ушбу янги тўпламидан жой олган ҳикоя ва публицистик асарлари газета, журнал саҳифалари орқали сизга кўндан буён таниш. Шунингдек, адибнинг янги қиссаси ҳам бу китобдан ўрин олган.

Нурий, Дадахон. Городская мельница. Повесть, рассказы и публицистика.

4702620201 — 151
Н ————— Доп — 89
М352(О4) — 90

Уз2

ISBN 5-635-00613-2

ИНСОФГА ДАЪВАТ

Устоз Абдулла Қаҳҳор хонадоидаги бир суҳбат ёдимда. Улкан адиб гап орасида ёш бир ёзувчининг қўлёзмасини ўқиганини, асар унга маъқул бўлганини, жиндек ишлов билан тайёр қисса бўлишини айтиб, ўша қисса мазмунини мухтасар баён қилиб берган эди...

Шундай қилиб, Дадахон Нурийнинг «Бегона» деб аталган қиссаси устоз назарига тушганининг гувоҳи бўлганман. У пайтда мен Дадахонни танимас эдим. Кейинроқ танишдик, унинг ижодини кузатадиган бўлдим, ҳикояларидаги илиқ бир нафас, самимият ва соддалик, айниқса шахсиятидаги дилбарлик менга маъқул бўлиб қолди.

Дадахон Нурийнинг ижодий йўли бир текис эмас. Унда кўтарилишлар, тушишлар бор. Ҳикояларининг, қиссаларининг бадиий даражаси турлича. Лекин бир нарса Дадахонда собит. Бу — адолат туйғуси.

Ҳеч бир ёзувчи адолат топталган жойда жим турган эмас. Дадахон ҳам ана шундай қаламкаш. Мана шу хусусият кейинги йилларда уни публицистика жабҳасига тортди ва номини республикага танитди. Унинг табиат муҳофазаси мавзусидаги чиқишлари баъзи маъмурий идораларга, айрим раҳбарларга маъқул бўлмаса-да, кенг жамоатчилик томонидан қўллаб-қувватланмоқда.

Шунинг учун ҳам мен Дадахоннинг публицистик асарлари ҳақида алоҳида тўхталиб ўтмоқчиман.

Асримиз бошида илмий-техника тараққиётининг ибтидосидаёқ оламнинг энг буюк, энг номдор, инсонпарварлик ғоясини эътиқод билан ёзувчилари, шоирлари индустриянинг темир қадамларидан пайҳон бўлаётган табиатга қараб нола чекканлар. Лев Толстойнинг хитобларида, Сергей Есениннинг ҳассос мисраларида ўша дард ошкор бўлиб туради. Улуғ кишиларнинг бу маҳзун ҳиссиёти башорат эканини, ҳушёрликка чақириқ эканини кўплар англамаган. Билъакс уларни патриархал туйғуларга асир бўлиб қолганликда, ўтмишни қўмсаишда, индустриал гигантларнинг буюк аҳамиятини тушунмасликда айблаганлар. Табиатни бўйсундиришга қаратилган дастлабки тадбирларнинг муваффақияти кўпчиликнинг бошини айлантирди, инсоннинг олий қудрати тоғларни емириши, дарёларни тескари оқизиши шарафланди, шеър у дostonларда мадҳ этилди.

Табиат билан зўравонлик мавқеида туриб гаплашиш оқибат-натигада зўравоннинг ўзига, инсоннинг ўзига бало бўлиб қайтди. Шундагина одам ўзининг табиат билан боғлиқлигини, унинг хўжаси эмас, боласи эканини англади. Англади, дедим, лекин ростдан англадимикин?

Дадахон Нурийнинг публицистик асарларини, айниқса «Бўстонлиқни қутқаринг» мажмуасини ўқиб ҳали бу англаш йўлида кўп жабру жафолар чекишимиз кераклигини ўйладим. Афсуски, табиатни асраш, авайлаш учун мутасадди бўлган томон билан уни емираётган, кесаётган, сўраётган томон кучлари нисбати золимлар фойдасига ўнга бир! Ёзувчиларнинг овози газета, журнал саҳифаларидан нарига кўтарилмаяпти. Ошкоралик даврининг ошкора танқидлари қудуққа қараб «Искандарнинг шохи бор» дегандек кўнгил бўшатиш бўлиб қолмоқда.

Дадахон ёзаётган гаплар ҳаммамизнинг кўнглимизда аллақачон етилган, бонг уриб айғиш керак бўлган гаплардир. Бу аянчли ҳолат учун ҳар бир виждонли одам, дилида ҳамияти бор одам ўзини жавобгар деб билиши керак. Она юртини севмаган, уни асрамаган, келажагини ўйламаган фарзанд фарзандми?

Табиатимиз қўйинини инсон қиёфасидаги чигирткалардан тозалаш пайти келди. Қалб кўзи кўр, кўкрагида диёнат, инсоф ҳисси бўлмаган, ўзи оёғи остидан нарини кўролмайдиган, бугунги манфаатидан бошқа нарсани ўйламайдиган шахсларнинг кўзини очиб қўйиш пайти келди. Наҳотки оқ қум бархонларга айланиб бораётган Орол, кимёвий дорилардан нашаванд бўлган далалар, заҳарли дудлардан қовжираган боғлар, кўзларининг туби сарғайган болалар бизни ҳушёр торттирмаса!

Муаллиф сизга тақдим этилаётган китобдан ўрин олган «Бўстонлиқни қутқаринг» асари орқали «Тўхтанг, одамлар! Эс-ҳушингизни йиғиб олинг! Бу йўлнинг охири ҳалокат!» дея хитоб қилади. Дарҳақиқат, Бўстонлиқ мисолида кўрсатилган табиатга ёвузларча муносабатни инсон насли олдидаги улуғ гуноҳ, деб баҳоламоқ керак.

Уруш даври кинохроникаларида Нюрнберг халқаро суди намойиш қилинганда гитлерчи генералларнинг манфур юзида қабих бир ишонч-ни кўраман. У юзларда «биз солдат бўлганмиз, буйруқни бажарганмиз!» деган хотиржамлик ифодаси бор. Улар «буйруқни бажариб» минглаб одамларни тирик ёққанлар, оналарни, гўдакларни тирик кўмганлар...

Ҳозир маъсум табиатга нисбатан «буйруқни бажараётган» баланд курси бандалари виждон нюрнбергини ўйласалар бўларди.

Ёзувчи Дадахон Нурий бу асарни осонлик билан ёзмади. Қанча-қанча қишлоқ, овулларни пиёда кезиб чиқди, неча-неча мутасадди идораларнинг қабулхоналарида амалдорларнинг қиё боқишига мунтазир бўлиб ўтирди. Талашди, курашди, куйди, ёнди. У сарф қилган вақт, асаблар, уйқусиз кечаларни ҳисобласа ҳар бир мақола ўрнига биттадан қисса ёзса бўларди. Йўқ, бу «қайсар» одам ҳаловатидан кечиб, литфонддан қарзга ботиб, неча мартабали кишиларга шумшук кўриниб она табиат муҳофазасига бағишланган публицистик асарларини ёзди.

Яхши ҳамки юртимизда шунақа куюнчак, ўзидан кечган одамлар бор, муомалага кўнмайдиган, «нонсемас», «ўжар» зотлар бор. Тўғри, бундайлар кам, баъзан ёлғиз ва беаждот қоладилар. Лекин улар бор. Улар борки, юртимизнинг эртанги яхши кунларидан, табиатнинг кўрки сақланиб қолажасидан умид бор.

Мен Дадахон Нурийнинг қисса ва ҳикоялари устида тўхталиб ўтирмадим. Бу иш мунаққидларга ҳавола. Ёзувчига тилагим шуки, унинг қаламига хос бўлган ёниқлик, жасорат, ҳақиқатга содиқлик сира пасаймасин. Инқилобий қайта қуриш даврининг талаби ҳам шу.

Эркин ВОҲИДОВ

ШАҲАР ТЕГИРМОНИ

Устоз Абдулла Қаҳҳор хотирасига бағишлайман.

Архитекторлар уйдан дўстим телефон қилиб қолди. Ниҳоят, янги лойиҳалар кўрғазмаси очилибди. Мен бу хушxabарни кўпдан бери кутардим. Дарров йўлга тушдим.

Намойиш залининг марказий қисмига қўйилган «Ўзбекистон» («Эзгулик») деб аталувчи улкан шаҳар боғи лойиҳаси мени ҳаяжонга солди. Ширин хаёллар болаликнинг нурафшон, беғубор сўқмоқлари томон етаклаб, кун бўйи тинчлик бермади, қўлимга қалам тутди...

Мен у одамни биринчи бор кўрганимда ҳаётнинг паст-баландидан беxabар ўйинқароқ бола эдим. Балки аввалроқ ҳам кўргандирман, лекин ўша кунги учрашув менда унутилмас таассурот қолдирган.

— Ҳой, ўғлим, қани яқинроқ кел-чи! — Бобомникига ўхшаш беозор, салобатли овоз эшитилган томонга ўгирилдим-у, қалин патила соқолидан тортиб эғнидаги кийимларигача қордай оппоқ, жуссаси баланд кишига кўзим тушди. Унинг қорачадан келган хиёл чўзинчоқ юзларида, босиқ жилмайишида одамни тез ўзига жалб қилиб оладиган сеҳр аломати бор эди.

Бошидаги хийла уринган дўппи ҳам, олди очиқ яктагини сириб, устидан боғлаб олган белбоғи ҳам ўзига ярашган. Чамаси бобом тенги эди. Бироқ қаддини бардам тутиб, қиров қўнган қалин қошларини хиёл чимириб туриши ҳали бардам-тетиклигидан далолат берарди.

Қария кулимсираб, орадаги жимликни бузди:

— Ҳа, мунча тикилиб қолдинг, болам! Бу маҳаллаликка ўхшамайсан шекилли! Кимнинг ўғлисан?

— Азимбой буванинг набирасиман, — дея нарироқ-

даги бобомларнинг кўкиш дарвозасига ишора қилиб қўйдим.

— Ие, ўзимнинг оғайнимни-я! Катта йигит бўлиб қопсан-ку! — Чол яқинроқ келиб пешонамдан ўпди. — Отинг нима?

— Шарофиддин, — дедим-у, қаердандир пайдо бўлиб қолган кучукчага кўзим тушди. У эркаланиб чолнинг оёқларига суйкана бошлади. Миржалолнинг ҳам шундай лайчаси бор. Жуда ҳавасим келди:

— Буважон, кучугингизнинг оти нима?

— Оқтош, болам.

— Менга беринг!

Чол сукут сақлаб қолди. Кейин:

— Жон деб берардим-у, менга жуда ўрганиб қолган-да! — деди Оқтошдан кўз узмай, — яхшиси, сенга бошқасини топиб бераман... Ҳа, айтганча, мана сенинг тегишинг! — У киши ғижимлаб тутган яктагининг узун бари ичидан икки дона қирмизи олма чиқариб менга узатди, сўнг, — ўртоқларинг кўринмайди! — дея атрофга бир назар ташлаб қўйди.

Олмалар бир томони садафдай оппоқ, иккинчи томони шафақдай нимқизғиш эди. Худди кечки қуёш нурида жилоланаётгандек. Уларга маҳлиё бўлиб, раҳмат дейиш ҳам хаёлимга келмабди.

Худди шу пайт осмондан тушгандай болаларнинг гала-ғовури бутун кўчани босиб кетди:

— Деҳқон бува, менгаям, менгаям!

— Мана, бунисининг қизили йўқ экан-ку!

Чол ҳузур қилаётгандай болаларга жилмайиб қарар, босиқлик билан уларни тинчитмоқчи бўларди:

— Ҳозир, ҳозир, ўғилларим, ҳаммангизга етади!

Кейин билсам, бу киши ҳар куни азонлаб елкасида кетмони билан маҳалла кўчасидан Қичқириқ анҳори томон ўтар, ғира-ширада эса яна орқасига қайтар экан. Ҳатто маҳалла кишилари орасида: «Деҳқон бува кўчадан ўтадиган маҳал», «ишдан қайтадиган маҳал» деган гап юрар, бу саҳармардон ёки кеч оқшом маъносини англатаркан.

Бобомникидан икки ҳовли нарида турадиган таниқли шоирнинг ўғли Миржалол яна шундай деб таъкидлади:

— Бува салом берган болани жуда яхши кўрадилар. Шунинг учун у кишини кўришинг билан ассалому алайкум дейишни унутма! Анаву Тарзан бор-ку, ҳар куни азонда кўчага чиқиб, бувани кутиб туради, салом-аликни

қилиб, яна ухлайверади. Ҳатто буванинг боғига ҳам тез-тез бориб туради.

- У кишининг боғи борми?

- Ҳа, Қичқириқнинг бўйида мевазори бор. Тарзаннинг гапига қараганда у ерда пишиб ётган олмаю анжир, шафтолию нокларни кўриб одамнинг оғзи очилиб қолармиш.

Мен ҳам Миржалолни қойил қолдирмоқчи бўлдим:

— Бизнинг қишлоқдаги ҳовлимизда ҳам катта боғимиз бор.

Аслида ҳовлимиз бу ердан унча олисда эмас. Пиёда, далама-дала юрса, сал ортиғи билан ярим соатли йўл.

Мен бу ердаги маҳалланинг ўзимга тенгқур болалари билан унча-мунча танишлигим бор. Чунки олдинлари ҳам тез-тез келиб турардим.

Айниқса, бобомнинг бел суяклари орасида қолиб кетган «осколька» оғриғи қўзғаб, ётиб қолганларидан бери бир оёғим шу ерда бўлиб қолган. Чунки оилада тўнғич фарзандман. Сал бўш қолдим дегунча ойим, Толариққа чоп, ўғлим, эр-хотин қўлтиқлаши-иб ишга кетган бўлса, ҳайҳотдай ҳовлида бобомнинг ўзи қолгандир, дея мени бу томонга зинғиллатади. («Эр-хотин» дегани тоғам билан Умида келинойим бўлади. Иккови ҳам ўқитувчи. Келинойим олдимиздаги, тоғам қўшни маҳалладаги мактабда дарс беради. Негадир тоғам хотини атрофида «пой-патак» бўлавериши ойимга ёқмайди. «Эр-как эркакдай бўлса!» дейди-ю, лекин ўзи... Қўйинг, бу ёғини айтмай қўяқолай.)

Врачлар бобомнинг дардини енгил қиламиз деб уч маротаба операция столига ётқизишган. Аммо иложини қилишолмагач, у киши тақдирга тан бериб, майли, азоб тортсам ҳам энди касалхонага бормаيمان, деб айтган.

Қиш ўрталарида «осколька» яна азоб бера бошлади. Ойим югурмаган жой қолмади. Аллақандай табибларни олиб келиб кўрсатди, улар берган, кимлардандир топиб-тутиб келган ҳар хил ўт-ўланларни ховончада туйиб, нималар биландир аралаштириб, бобомнинг белига боғлади, исириқни чой ўрнида дамлаб ичирди, фойдаси тегмади. Қўшни маҳаллалик «Оқотин» деган афсунгар кампир олдига бориб фол очирди...

Шаҳар ҳовлида бобом, тоғам, келинойим — уч киши яшашади. Бувимни яхши эслолмайман. Баъзан ойим ачиниш билан айтиб қўядиган ушбу гаплар қулоғимга чалиниб қолади: «Биз қизларни ювиб-тараб, уйли-жойли қиламан деб адоий тамом бўлди, тилаб-тилаб олган

ёлғиз ўғлининг орзу-ҳавасини кўролмай кетди бечора онагинам».

Бобом мени жуда яхши кўрар, баъзан «сиз»лаб гапирарди: «Келганингиз жуда яхши бўпти-да! Умидахон келинойингиз ишдан қайтгунларича отамлашиб чой ичайлик. Самоварни қўйиб юборинг!»

У айниқса кейинги пайтларда жуда ғалати бўлиб қолган. Мен билан худди чойхонадаги чоллардай чойни «майдалаб» гурунглашиб ўтиришни яхши кўради. Ҳозир шаҳарга қўшилиб кетган мана шу маҳалла ўрнида бир пайтлар иккита колхоз бўлганини, ҳўкиз-омоч билан ер ҳайдаб буғдой экишларини, у пайтлар Қичқириқ худди дарёдай ёйилиб оқиши-ю, унинг атрофидаги чексиз нокзор, ёнғоқзор боғларни, яна урушда бошларидан кечирган ғаройиб воқеаларни эринмасдан сўйлайверади. Қўйиб берса, кечгача олдидан жилмасам...

Аммо баъзан зерикиб кетаман. Чой дамлаб келмоқчи бўламан-у, кўча томон ўзимни ураман. Орқамдан бобомнинг ҳай-ҳайлаган овози эшитилади... Тўғри, у кишига ҳам қийин! Қимирламай, бир жойда ёнбошлаб ётавериш осонми! Ачиниб кетаман. Дарвоза остонасига етганда оёғим тортмай орқага қайтган пайтларим ҳам бўлади.

Масалан, кеча шундай қилдим. Бобом «мунча ўйинқароқ бўлмасанг, сендай пайтимизда мол боқардик, отамиз ёнига кириб, теппа-тенгига кетмон чопардик» деган одатдаги насиҳатомуз гапларини бошлаб юбормасидан олдин индамайгина каравот ёнбошига келиб ўтирдим ва яна «Кукушка»ни айтиб беринг, дея ялиндим.

Айниқса мана шу ҳикоя жуда қизиқ. Уни бобом шундоқ қойилмақом қилиб сўзлардики, тинглаб, худди кино кўраётгандай мазза қиласиз. Ўрмондаги баланд дарахтлар устига «ин» қўйиб олиб, пойлоқчилик қиладиган душман «Кукушка» деб аталаркан. Бобом ана ўшаларнинг овозини «ўчириш» учун кўплаб операцияларда қатнашган.

Лекин ҳовлига темир илмоқни елкасига осиб олган маҳалла монтери кириб келди-ю, бобомнинг гапи оғзида қолди. Кечаси қаттиқ шамол туриб, ҳовлимиз чироғи ўчганди.

Монтер бобом билан салом-алик қилгач, дарвоза ёнбошидаги ёнғоққа ишора қилди:

— Анов шохлар симни кўтариб қўйибди, энди сал шамол турса чайқалади-да, симни узаверади. Ўша тепа шохни кесиш керак.

— Маҳкамбой! — бобомнинг вазмин овози эшитил-

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi <https://kitobxon.com/oz/asar/2518> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси <https://kitobxon.com/uz/asar/2518> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/2518>